

GABRIEL ARESTI: BERE POESIEN ANTOLOJIA LABURRA

J. SAN MARTIN

HITZAURRE GISA

Gabriel Aresti zenak, *Euskal Harria* (1967) poesi liburua argitaratzeaz izan zituen kritika, aburu eta erizpideez gainera aski irain ere jaso beharra izan zuen. Dabilenak berez izaten ditu hola-ko zamak jaso beharra, baina argitalpen haren ondotik inoiz baino krisi handiagoak menperatu zuen gure gizona. Kritiketarik asko lehenagotik poetaren lepora zetozten esames guztiak gainezkatu ziren eta batek baino gehiagok bengantzarako aprobe txatu ere bai.

Lehendik bera batasunaren alde hain gihartsu ari zenez eta zenbait idazle gazte H erabiltzera bultzatu ondorean, ber berak *Euskal Harria* deritzanean ortografi berri baten proposamena egiteaz, neregandik ere hartu zituen zenbait zaparrada. Baina, garai hartan, nereak nahiko ondo jasan zituen. *Harri eta Herri* (1964) argitaratzen lagundu ez ezik, liburu honi egin nion hitzaurrea ez zekin nola eskertu ere eta garai haietan jaramon asko egiten zion nere esanari. Dena dela, bere krisi handiak hainbeste larritu ninduen, zenbait gutun idatzi nizkion, animoak eman nahirik. Baina, gizona etsipendurik aurkitzen zen eta gehiago poesiarik idatziko ez zuen promesa ere egin zuen. «Dimisio» famatua, publikoa izan zen. Eta, horren ondorioz, bere poesiagintza goitik behera aztertu zuen eta *Antolojia laburra*

gertatu, bere despedida gisa. Gero, zenbaitzuk egin genituen ahaleginengatik, berriz bihurtu zen euskal poesiara. Baina, une hartako lekukotasunez, hor dugu bere *Antolojia laburra*, berberak hautatutako olerkiz, tartean inoiz argitaratu gabea ere aurkitzen dela, eta beste guti batzu, bere gogoia hala zenez, gazteleraz idatziak.

Horietan ageri denez, bere (ordurarteko) poesiarik gogozkoenak bildu zituen eta Arestiren bizitza eta lanak hobeto eza-gutzeko beharrezko iduritzen zait berak osatu zuen bezala argitaratzea. Bere lanaren berekiko kriterioa markatzen bai dute. Horregatik, arrazoi hori aski da *Egan-en Bere poesien antolojia laburra* os-osorik argitaratzeko.

Baina, lehenik, hara *Antolojia laburra* bidali zidanean gutunez zer agertzen zidan Gabrielelek:

GABRIEL ARESTI

Bilbaon, 1968. Abenduak 16.

*Juan San Martin
Eibarrera*

Nere lagun maitea:

Hirea hartu diat. Barka zak lehenago nire olerbilduma bidali ez baderauat. Honekin batean doakik.

Asko alaitzen nauk, hortik, estranjeriatik, euskal poesia hedatzeko egiten dituan aleginak gatik. Hala eta guztiz ere, eta ez modestiagatik, nire izenik ez diat hortik nahasturik ikusi nahi. Daukadan gauzarik maiteena duk eta Poesia Hispana-rako egin duten selezioarekin ez natzegok konforme. Nork bere poeta-kideak hautatzeko eskubide osoa dik, eta ate falsotik sartu den horrekin ez diat olertizko har-emanik izan

nahi. Mesedez idatziko derauek Aguilar-koei hortik nere izena kentzeko. Eta X. Leteren baztertzearekin ere ez natzegok ados. Mesedez «Si la pildora...»-tik ere desagertzea nahi nuke. Eginen deraudak mesedea?

Diskoarena oraindik egin gabe zedukat. Hea aste honetan egiten dudan. Oso lanpeturik natzebik, eta asti librerik ez zedukat ere. Ezer firmerik dakidanean jakinaren gainean edukiko haut.

Hire kartan diostak nirearen berri eman huela Iruineko batzarrean. Agirian zegok, beraz, irakurri ez huela, eta hori ez zegok ongi. Euskaltzaindiaren araudiak eskubide hori aitortzen diraudak, boza. Edozeini errespetatzen zaiok, baina ez niri. Ez zekiat noren errua den, seguru asko ez hirea, baina euskera lanoan izen bat merezi dik portaera horrek: jauntxokeria. Hobe litzake Euskaltzainditik botatzen banauzue. Gutierrez, garbi jokatuko zenukete. Ez zak har hau, mesedez, gauza personal bat bezala, baina egia duk.

Meaberen liburua zentzuran zedukat, eta asko luzatzen dituk. Baimenik emanen ez deraudatenaren bildur nauk. Baina ematen baderaudate, diru ederrak dizkiat, liburu gehiago aterako dizkiat. Hirea gogora zaidak.

Beste gabe har zak hire adiskidearen segurantza. Mari Pazi eskumuinak eta haurrentzat mozuak denon partetik.

Gabriel

Gutunean aipatzen duen «estranjeriatik, euskal poesia hedatzeko...» egiten nituen ahaleginak, garai hartan *Si la pildora bien supiera...*, eta *Papeles de Son Armadans* literatur aldizkarietara hemengo poeta gazteen zenbait lan gazteleraturik bidali nituelako da; baina, Gabriel mindu zuena, L. Jiménez Martos-en *Poesía Hispánica - 1968* (Madrid-eko Aguilar-ek argitaratua) bilduma zen. «Ate falsotik sartu» zena Santi Aizarna zen. Ordurarte euskaraz etzuelako idatzi, erderaz baizik, eta bere iduriz besteen poeta-kidetasunez aprobetxatzeari ez zeritzan ongi. Gainera, ez dakigu zergatik, baina X. Lete baztertua izan zen eta hori ere ez zitzaion gustatu.

Bertan aipatzen den diskarena, asmo hutsean gelditu zen. Orduan, gauzak bizkortu nahirik, zenbaiten artean, diska bat argitaratu nahi genuen hiru eta lau poetaren artean, bakoitzak bere abotsez errezitatuz, bere poesi sorketazkotik berberak hautatu nahi zuena. Honi, Arestik, idea ona zeritzan.

Euskaltzaindira aurkeztu zuen gutunean, ordea, batua derri-gortzearen eskarizkoa zen. Aldez aurretik ere aditzera emana nion, Euskaltzaindiak, bere izatez, inor ezin zuela bortxatu, baizik gomendatu. Eta, aldez aurretik zekin Gabrielekek, euskaltzainon artean irakurri eta aipatuko bazen ere, agirian ez genuela jarriko aipamenik ere. Baita ere, bazekin, inork errurik izatekotan, gutuna irakurri eta ez aipatzearena, nere besterik ez zela, orduan idazkari nintzenez; baina hara hor, irakurle, lehenagoko eskerren ordainez edo, gutunean etzuen nahi errua nere lepora botatzerik, hala izanik ere.

Aipatzen duen Meaberen liburua *14 alegia* (1968) zeritzana da. Nere liburutegiko ale batetik berak euskaraz jarria eta R. Salvat eta X. Alonso Montero-ren itzulpenez lau hizkuntzatan emana, 1969. urteko lehen partean azaldu zen, naiz eta liburuan 1968a agertu.

* * *

Argitasun horien ondotik, jo dezadan *Antolojia laburra* deituko diogunari beste zenbait ohar gehitzera.

Inoiz inork aztergai hartu nahiko balu, Antolojiaren atzetik ematen ditut zenbait ohar, numeroz jarriak, eta numero horiek Gabriel Aresti zenak berak bildumako poesieri jarritakoak dira. Horrela, azterlariak zuzen eta erraz jakin dezan bakoitza non

argitaratua den eta zein dagoen, nik dakidanez, oraindik argitara gabe.

Bestalde, aztertzaileak, edo Arestiz zerbait gehiago jakin nahi duenak, esan beharra dago euskal poetek eta artistek omenez eskaini zioten *Agiriak* (Donostia, 1978) liburuaren hitzaurrean gure poetaren bizitza eta lanez eman genituen argitasunez gainera, oroi A. Zelaietaren *Gabriel Aresti*, I eta II tomok osatzen duen lana, 1976an Donostiako Kriseluk argitaratua.

Haranburu Altuna editoreak Kriselun eman zituen *Obra guztiak*, Poemak I eta II tomoetan (1976), jarraipenik gabe gelditu zirenez, poesia guztiak oraindik argitaratzeke daude, eta azterketa zehatza egin nahi duenak bestelako paperetara ere jo beharra izango du, bereziki honako aldizkari hauek zehatz mehatz aztertuz: *Euzko-gogoa*, *Egan*, *Euskera*, *Olerti*, *Zeruko Argia*, *Arragoa* eta abar.

G. Arestiren poesi liburuak ordea, honako hauek dira: *Maldan behera*, *Euskera* aldizkarian lehenik argitaratua, V, 1960; *Harri eta Herri*, 1964 (2. edizioa 1969); *Euskal Harria*, 1967; *Harrizko Herri hau*, 1970; *Obra guztiak* (Poesia I eta II), 1976; *Azken Harria*, 1980. Hor aurkitzen direnez gainera, hemen orain bizpahiru besterik ez datoz; baina, Arestik literatur absurdua munduan modan jarri zen garaian, era hartaz ere zenbait saio egin zituen. Beretarik kopia bat igorri zidan, nere eritzia eskatuz. Euskal giroan, garai hartan etsai asko zituen, eta bere pertsonaren onerako, ez argitaratzea gomendatu nion. Ez dakit orijinal haiek zer burubide eramango zuten, baina nik kopia bat badut eta uste dut zor zaiola Aresti zenari horiek ere argitara ematea, bere literatur ibilera hobeto ezagutzeko. Beraz, *Egan*-en urrengo zenbakian, uste dut aukera hori izango dugula. Aurrerantzean, *Bere poesien antologia laburra* deritzan honekin batean kontuan hartzekoa izango bait da.

Behinora ezkeriok, beste gauzatxo batek ere zuritzea merezi du. Angel Zelaieta adiskideak *Gabriel Aresti II*, liburuaren 238 orrialdean dakarrenez, 1972. urtean Amatiñok egin zizkion kritiketatik oso mindurik omen zen. Gainera, Amatiñorengan nere eskua edo itzala somatzen omen zuen, eta bion atzetik hainbeste desesperazio ekarri zioten ELA-berrikoak (oroi, *Lan Deya*-ko era-so-aldiak, 1967-68).

Bere susmoetan oso urruti zebilela esan behar. Alde batetik, Amatiñok, beti gorde izan duelako bere independentzia alderdi

politikoetatik, euskarazko ekintzetara soilik entregatuaz. Egin zizkion kritikak, bere kabuzkoak ziren, ez «Eladioak» eta nik zer ikustekorik gabeak. Bestalde, ezta harritzekoa, edonolako susmoak edonorrentzat eta edonondik sortzea. Oraindik orain ere, gure artean etiketa jartzailerik falta ez bada ere, garai haie-tan etiketa-mende ginen. Nekeza zen inor hortik libratzea, batez ere, norbait, «Eladio» eta «Felipe» inguruko pertsonaren bategan-dik hurbil bazebilen. A, ze talde pareta! Neri dagokidanez, era hortako integrista setatirik inoiz ez dut maite izan. Ez batekorik eta ez bestekorik. Horiek gainera, azken batean, ez zuten euska-rarik maite. Ezta defendituko ere, beren bestelako maniobreta-rako probetxuan izan ezik.

Baina, arazoaren sakonean, ba zen besterik ere. 1969tik sortu nahi zen Euskal Idazle Elkarte, nekez eta abar nolabait mugit-zen zena, 1972an, Lur Editorialaren inguru biltzen zirenak (Ma-llabiko batzarra lekuko), elkarte ezkertiar edo sozialista bihurtu nahi zuten. Ni, horren kontra jarri nintzen. Idazle bakoitzari, naiz ezker naiz eskubi, bere ideetan libre uztearen alde. Batzar iskanbilatsu hartan, Gabrielekin hitz gogorrak izan nituen. Ja-kina, A. Zelaieta berak bigarren tomoko 238. orrialde hortan dion bezala, gure «enfrentamenduagatik han gelditu zen dena bertan behera», batzuk ezkertiar euskal idazle elkarte nahi zu-telako eta besteok politika kolore gabea, idazleena soil soilik.

Ez dut hemen ezer gorde beharrik Gabrielen izakeraz. Bere kemena ez ezik bere bat-bateko arrebatu harietako ere ezagutzen genituen bere inguruan ibili ginenok. Asko ta asko errazoizkoak ziren, eta hainbeste irain jasotzeaz, azkenerako bere senetik aguro irtetzen zen. Batzuk baretzen eta laguntzen ahalegintzen ginen artean, bestek zirikatzen eta gauzak okertzen egiten zuten. Gizonarentzako psikologiako sentsibilitate minimum bat agertu beharrean. Zeren, Aresti, irainen sufrikarioz aparte, azken ur-teetan osasunez makal zebilen, eta begiramena ez ezik maitasuna ere behar zuen. Gainera, esan beharrik eztago, gure herriaren kontradizio guziak sentitzen zituela, sufritzen zituela eta neurri handi batean beragan bildu ere bai, herriaren prolema berea eginaz. Aberri arazoa eta gizarte arazoa, oraindik ere ez dira behar bezala bideratuak izan, politiko onen faltaz edo gizon se-tatien sobraz. Eta, txikikeriok gaudituko zituen humanismoari ez dugu jakin behar bezalako lekua egiten.

Horregatik, nahaspila horiekin zer ikusirik duen puntutxo bat agertu nahi dut, A. Zelaieta ohartu ez zena eta Mailabiako

batzar hura baino lehenagokoa. Hau da, *Kaniko eta Belxitina* (1971) pastoralari hitzaurrez egin zion «Zenbait ele samin» zelakotik sortua. Pastoral bide, G. Hérelle-ren lana arrazoiz goraitu zuen, baina era berean Julio Urkixo kondenatu. Hori zela bide, 12. orrialdean nere kontra sartzen zen; «Haritik landa», gero *Anaitasuna* aldizkarian erantzungo nionez. J. Urkixok, ene ustez, egin genion baino gorazarre handiagoa merezi zuen euskaltzaleon partetik bere mendeurrenean. Nik egin nion artikulua ez zitzaion gustatu Arestiri, berak zionez, Zuberoako pastoralak ez zituelako maite eta Euskalerriko langileriaren kontura bizi zelako. Baina, nik dakidanez, J. Urkixok, pastoralak berberak maite ez bazituen ere, G. Hérelleri RIEV aldizkarian hortaz idazteko tokia eman zion, eta burgesiatik edo langileen lanaren lepotik bizi zirenak anitz gehiago ere baziren (hala izanik ere), baina euskal kulturara ezer eskaini gabe. Burgesiaren kontura beren lanak burutu zituztenetakoak ziren Engels eta Marx ere. Beraz, planteamendu horietatik gauzak nahastu besterik ez dira egiten. Baina, momentu haietako berotasunean hala gertatu ziren gauzak.

Dena dela, hortik zetorren, garai hartan Arestirengandik nerezako hostasuna. Gero, nik ez dakit nondik atera zezakean nik ELA-berrirekin izan nezakean kidetasuna, berekiko hutsa tapatzearren edo izan ezik. Edo, bestela, beste asko bezala, gure inguruan «Eladioak» eta «Felipeak» besterik ezer ez zen ustekoa zen.

Hala ere, aitor dezadan, Aresti eta nere artean inoiz ez zela tentsio handirik sortu, eta nere kontseiluak gehienetan onartzen zituela eta estimuan izan ere bai.

Gaur ordea, poetari zor zaiona eman nahi dut; garai batean, bere etsipenean ere, kriterio finkatu baten barnean azaldu zuen *Antolojia laburra*. Ondotik jartzen ditudan oharrak, poesia baikoitzaren adibideak emanaz, irakurlearen erraztasunerako, *Obra guztiak*-en bi tomo horietan oinarritzen naiz, horietan sailik handiena eskuratu lezakealako, naiz eta argitalpen hortan huts handiak nabaritu.

Eibar, 1982ko Ekaina.

BERE POESIEN ANTOLOJIA LABURRA

melitxuri dedikatua.

zuri
espainiako andrea
zimaurretan aurkitutako lili apala
melitxu
zuri
eskeintzen dizkizut
nire hiru grinak
poesia honetan
eta nire personan
dauden
hiru grinak
melitxu
ez bakarrik
nire bizitza
(izerdia) (hasarrea) (iraindua izatea)
nire egunak eta gauak
zuri
melitxu
espainiako andrea
nire aitaren etxearen habea
eskeintzen dizut
nire poesia
eta
nire persona

1.

SAGAR ZIMELAK bildumatik

Hirugarren sonetoa.

Ernerik genituen belarriak
Hala ere ez dugu ezer ulertan
Erderaz minzaten baitzitzaizkigun
Nahas-putzu zituen eztarriak

Noizik behin zerbait genuen behatzen
Baina ez inoiz hori bere betan
Apur hortaz oroitzen gara egun
Gure barnetik baitzaigu hedatzen

Enzute hartan ezkerki bekatu
Egiten genuen ez dakigu zertan
Hola paradisutik gabilza hurrun
Ez dugu gure zedea alkanzatu

Ez dugu erderarik enzun gura
Hogen tikiak haundienak dira.

2.

MALDAN BEHERA ETA GORA bildumatik

Hariztia

1.

Orain hemen nago, eremu latz honetan.
Nire gurariak galdurik, lur hauetan
 arbola adar-gabeen parek naiz orain.
Landare zekenak baitdaduzka eremuak,
erratzak harean, haitzetan kalamuak,
 nire arima dago mirari baten zain.

Lizardia

16.

Gauzok ikusten diren
lizardi doilorra!
Munduan zerbait
bada, zu zara
zaharra!
Nire lepoan
jarri zenidan
uztarriaren
gogorra!
Gauzok ikusten diren
lizardi doilorra!

Iratze Ederra

23.

Ni ba nindoan, kantaturik,
Galtzada luze batetik.
Zer egin nuen ez nenkien, ez dut jakin nai ezer nik:
Nire gauzetan,
azioetan,
ez dago zuzenbiderik.

Lore-mendia

11.

Zekiat nor haizen eta nundik hatorren;
zekiat zer haizen, honera zerk hakarren:
Nire laguntasuna eskeintzen darauat nik.
Kontuz ibiltzeko diotsat anaiari,
iguriki nion ene maitaleari:
Ez drauat edireten gainean kulparik.

Herri-bitartea

23.

Hatsa zitzaidan aienatu,
hodeiak ziren urratu.
Inor munduko hondarretan ez da hainbeste herratu.
Nire gainean,
nire atzean,
guztia zen akabatu.

Partiera

2.

Nire errai guztiak usteldu dirade:
Barrabilak, ugatzak, giltzurrunak ere.
Nire hezur oriak agirian daude.
Iluntasun honetan batera gagode
Miren ta Joane;
bakarrik garade;
elkar dugu maite.
Baina halaz ere
ilunpea ta biok ez gara adiskide.

Airea izanik ilunpe,
argirik ez da bat ere;
eta begiek bihotzetara
heriotzea dakarte.
Heriotzea, amorioa,
ezin elkartu litezke.

Judizioa

3.

Etsaien kontra nago erruz arnegari,
eman zidatelako hondiko ugari.
Aingeru Serafinek akerra dirudi,
deabru Belialek epetxa kantari.

Eta Dostoiefskii
jaio ez baledi,
ez nioke Prousti
barkatuko hori:

Zergatik gizonari ez dion jarraiki.

Picassok ere Goiari
Kentzen dizkio humilki
Mundu honetan bizi izateko
Izan zituen gurari
Guztiak, eta beste hainbeste
Gertatzen zaio Mozarti.

Mendekantza

11.

Nire gorputza eta odol berotsua...
Hezur batzuk... oraindik... Ez baitzen naikoa.
Hau da gizonak gandik dakardan kontua.
Gizateria izan dadin salbatua.

Naizela maisua...
Gaeuan itsua...
Ba dator ordua!
Nire herlojua...

Oraindikan aldean baitdaukat burua!

Bildots berria, mansoa!
Jainkoa bortitza, haltua!
Zuri eskerrak, ordu honetan
Dago geugana heldua
Joran bizian eduki nahi
Genuen salbamentua.

Ditxaren bitartéz

3.

Ahatzi dugu guztia
lurrean genkiena:
«Ni» ta «zu» hitzak, eta
«gurea» ta «zuena»;
Larruako laketa
ta amaren ditiena:
Maria Matxalena,
Maria Birjina;
azpikoa, gurena.
Orain bat gara biok:
Adarra ta Txortena.
Arraza berri bateko
animali lehena.

3.

PRIMERA VEZ EN CASTELLANO
(poesía para la sombra de un camello)

I.

CUERPO DEL HOMBRE

39.

El reino de lo justo

Implantarán el reino de lo justo,
el bienestar será su gran herencia,
pues no se jugará con el disgusto
de dejar defraudada una querencia.

La equidad e igualdad será la norma
de ese mundo preciso, equilibrado;
habrá un solo nivel común, de forma
que ninguno podrá ser desechado.

Pero al ser maniqués de madera,
con ojos de cristal policromado,
y corazón y vísceras de cera,
ignorarán que sólo en el pecado

puede la criatura redimirse,
y en súplicas y rezos desvivirse.

II.

SOBRE LA SUPERFICIE DE LAS AGUAS

Nada jamás habrá más inhumano
que ese ser que amó y que me desprecia,
a quien yo quise amar como a un hermano.

La espera así continuamente arrecia,
se espesa, se culmina, se convierte
en la mayor desesperanza, y recia.

Y aunque parece enormemente fuerte,
y de todo poder y ciencia hablaba,
y me ha dejado aquí, en mi celda, inerte,

como para nadar bien se jactaba
de nunca haber necesitado piraguas,
no puedo comprender cómo flotaba
sobre la superficie de las aguas.

4.

HERRIAREKIN INKONTRU

I.

KOPLA GISA ERO BATZUK.

3.

Gatazka hamorratua,
burrukaldi hertsia.
Buztina hilaren kontra,

genbiltzan izakiak.
Ilunpeko erreinutik,
agertu zen bizia.

13.

Babilonian katibu,
baitgeunden euskaldunak.
Idiak uztarri-pean,
ziren gure pareak.
Hantxen genbiltzan gu nola,
astoak zama-pean.

22.

Zimiorik zaluienak,
utzi ditu zuhaitzak.
Hibaiondoko haretan,
markaturik behatzak.
Arrokardean gizonak,
ematen ditu urratsak.

30.

Eremuko harroketan,
armiarmak kantari.
Hare-arteke ziloan,
ez dago denborarik.
Mendietako errekan,
urak daude gaur gazi.

II.

EUSKAL KOMEDIA

Guduaren turuta, enzuten da hasi
Gurdi segadunak, karriketan datorza
Alza gaitezin nahi, badugu irabazi.

190 Hibaia malzurak, irritu zuen horza
Eta Mendia berriz, negarrez zegoen
Bihotz bildurtia, ba dago nola bortxa.

195 Eta hirurak bertan, besarkatu ziren
Tenore haretan, egin zuten tratua
Bien odolarekin, eskribitu zuten.

Jaunaren herria, da benedikatua
Errege tiranua, lasai datza lotan
Bere jauregian, teilatuan katua
200 Bere laketeranza, dihoa narrastan.

EUSKAL TRAJEDIA

.....
Orduan jaditsi ziren hara nafarrak,
gurutz gorria ta bihotza berriz belza.
Debarzete zetorzan jainko onarekin.
Haiekin zetorzan: Etiopianoak,
Ligurietako zesar atorra belzak,
ta Atila berriaren barbaro krudelak.

Egia da ezen mozarabearekin
firmatu zutela tratua, ekartzearren
bakearen errege bat arbitratzera.
Ez nuen ikusi inundik erregerik.
Esaten zidaten errege zela ona,
hala nola ez balitz gizon bat hur ere.

.....
Orduan jaditsi ziren... nora?... nafarrak,
euskaldun guztien anaia nagusiak.
Haien anai guztiak iraindu zituzten.
Famili batean direnean hauziak,
ez da konprenitzen zergatik baketzera
etorri behar duten honbre-buenoak.

Eta nola Kahin eta Abel zaharrek,
eta nola zimu basatiek egiten
dituzten oihanean zima bategatik,
halarik euskaldun herri artean ere,
erdikoa zuen zihortu nagusiak,
anaia tikiaren begirada-pean.

.....
Orduan ez ziren ailegatu nafarrak.
Hurbildu zitzairen Franfran arlote hori
erreinuaren lege zaharrak kentzera.
Dohatsu lizake izanzen Nafarroa
harmatuko balitz del monte che la fascia,
Bizkaiarekin balitz adiskidetuko.

Orduan Gaztelak eta Franko-herriak,
Aragoi-herriak eta Mauritaniak,
ez lukete Iruinean parterik ukanen.
Defendi dezagun arreba nagusia,
Espaini guztien prima lehen gusia,
primutasun hortatik deseretatua.

IV.

BIZKAITARRA:

Iretargi barriak ez dauko argirik
Ez gauerdiko eguzki otzak berorik
Ez da izango Bizkai maitea inoz penadu bagarik
Alan diragutsue Gabriel Arestik.

5.

HITZ ETA MINTZ

B): ARTXANDARI BEGIRA.

Odoleste frijitua eta tomate freskoa
afaltzen nuen artean.

Artxanda ikusten dut leihotik
eta pensatzen dut
hilek ez dutela ajola.
Bizek bai, haundia.

Gure hilak dira eta
haien biziak, baina
ez dio ajola.
Hilei lurra eman baitdiete,
eta biziei kendu.
Hogetalau urte honetan egon natzaio mendi
horri begira,
eta lehen baino txarkiago gaude.

J): ENZUN NAHI DIDANARI...

...esan behar diot ez nagoela konforme... nire protesta presentatu behar dudala, gizonaren alde nagoela, behin Zorrotzako portuan prometitu nuen bezala. Nik ez dut gauzarik asmatzen. Diodana egia da, eta ez naiz taktika zalea. Egia gurekin baldin badago, ez dadukagu zergatikan gezurrikan asma. Hala da, ni egiaren alde nago, gizona eta egia batera doazalako. Gizona egiatik aldaratzen denean, nik ez dakit zer den. Eta inork entzun nahi ez baldin badit, esanen diot hiriari, izarrari, zeruari, (oi hiri, oi izar, oi zeru), (seguru nago eranzutea kausituko dudala Getariar Mikel Lasa poeta berriaren alimoan), ez nagoela konforme, nire protesta presentatu behar dudala, gizonaren alde nagoela. Esan dut. Nik ez dut gauzarik asmatzen. Euskera Bilbaoko portuan ikasi dut, urdaiazpiko frijitua jaten nuenean, kafesne koinakatua edaten nuenean. Seguru nago gizona ere nire alde dagoela. Eta gizonak, agian, Mikel Lasa du izena. Batzutan pailazoz janzten da. Ifar agirre. Haize agirre. Hegoi agirre. Munduko haize guztien agirrean, agirian. Euskal Herria mundu agirre da.

L): NIRE IZENA.

Hiltzen naizenean egonen da
nire lauzaren gainean eskribu hau:
Hemen datza Gabriel Aresti Segurola. Goian bego.
Pérez y López. Marmolistas. Derio.
Bizkaiko Bibliotekan ere egonen da
(deskomekatzen ez banaute),
liburu bat (behar-bada, ez da seguru),

inork letuko ez duena,
nire izenarekin. Eta
gizon batek esanen du kardanberak loratzen direnean,
Nire aitak esaten zuen bezala, nik ere...
(Andre bat etorriko zait Done Santuru oro
lore-koroa batekin).
Jainkoak ez dezala nahi Bilbaoko karrika bati
nire izenik eman dezaiotela.
(Ez dut nahi bizargile hordi batek esan dezala:
*Ni Arestin bizi naiz, anaiaren
koinata nagusiarekin. Ba dakizu. Maingua.*)
Batzutan esan zaharrak erratzen dira.
Pensatzen dut nire izena
nire izana dela,
eta ez naizela ezer ezpada
nire izena.

6

ASTEPEKO SEKRETARIOAREN BERSOAK (1878)

1

Berriak

43.

Eldu berria nagan erri
Orrek ez dirudi dama
Beti prezio karu batian
Gordetzen duana fama
 Ori da nere ama
 Ta berekin darama
Odolian luzemia
Ala ta guzti deklaritzen naiz
Euskalerriko semia.

49.

Zerua dago goibelik eta
Lañua dabil ibaian
Alako egun asko ikusten
dirade sarri Bizkaian.

Nekazariak laian
Duaz azken amaian
Pobreza andi batera
Jainkuak eman bezaie laster
mejoratzeko aukera.

2.

Zaharrak

64.

Hemen nago garzela barnean,
honera naute sartu,
zerri eta zorri hoiien kontra
ninzelako ausartu.

65.

Hemen pagatzen dut
nire errurik eza.
Ni naiz
Traketsa.

66.

Merezi dut
zihorra.
Ni naiz
idorra.

67.

Hemen
maiz
hiltzen
naiz.

68.

Haien
zai
diot
bai.

69,

Ez dut
indarrik,
gizontasunaren hondarrik.

7.

EZKUTU EDO DUKAT BANATAN SALTZEKO BERSOAK

Ezkutu banatan saltzekoak.

31.

Nire grazia Aresti da ta populuak beza tira
Franfran motzaren tiraniatik merezi duen satira
Haren dotrina nardagarria orain hamabi zati da
Hemen kantatzen diren egiak Arestiren gauzak dira.

68.

Nire grazia Aresti da ta honela da hazi enda
Gure lurrean pozoatu du belarra taazienda
Orain bihotzez deseatzten du Madrileko Hazienda
Arrazu galdu duen min hori min guztirik bizien da.

Dukat banatan saltzekoak.

66.

Arestiren bihotzak goizaldean enbat
Gizon doilorren kontra egin zuen gonbat
Inork mundu honetan ez du egin hainbat
Garzelan merezia ba du atsedean bat.

Arestiren bihotzak daduka aski lan
 Gerrilak egiteko franko Venezuelan
 Haren etsaiak dira Lincoln ta K.K.Klan
 Ahizpak direlako Kuba ta Dixieland.

8.

HARRI ETA HERRI

Aitaren etxea.

Nire aitaren etxea
 defendituko dut.
 Otsoen kontra,
 sikatearen kontra,
 lukurreriaren kontra,
 Justiziaren kontra,
 defenditu egingen dut
 nire aitaren etxea.
 Galduko ditut
 aziendak,
 soloak,
 pinudiak;
 galduko ditut
 korrituak,
 errentak,
 interesak,
 baina nire aitaren etxea
 defendituko dut.
 Harmak kenduko dizkidade,
 eta eskuarekin defendituko dut.
 nire aitaren etxea;
 eskuak ebakiko dizkidade,
 eta besoarekin defendituko dut
 nire aitaren etxea;
 besorik gabe,

sorbaldik gabe,
bularrik gabe,
utziko naute,
eta arimarekin defendituko dut
nire aitaren etxea.
Ni hilen naiz,
nire arima galduko da,
nire askazia galduko da,
baina nire aitaren etxeak
iraunen du
zutik.

Trikitiatzko koplak.

*apur dezagun katea
kanta dezagun batea
hau da fandango
biba berango*

Munduan beste asko lez
Arta buruak oskolez
Atzo aspertu nintzaden maisuez eta eskolez.

Poeta naizen ezkerro
Ez dut zerurik espero
Bederatzi kopla ditut lau zuhur eta bost ero.

Zerutik dator argia
Nundikan berriz harria
Gau ilun honetan dakust zure aurpegi garbia.

Martxoko oilar gorria
Inundik ez etorria
Goseak arintzearren judu batek igorria.

Eta hau nola ez bazan
Sar nerila kalabazan
Ipui txit barregarriak kontatu nituen plazan.

Egia bat.

Egia bat esateagatik,
alabak
hil behar bazaizkit,

andrea
bortxatu behar badidate,
etxea
lurrarekin
berdindu behar bazait;
Egia bat esateagatik,
ebaki behar badidate
nik eskribitzen
dudan
eskua,
nik kantatzen
dudan
mihina;
Egia bat esateagatik,
nire izena
kentzen badute
euskal literaturaren
urrezko
orrietatik;
inoiz,
inola,
inun,
ez naiz
isilduko.

Errondan ibiltzeko koplak.

Egun da Santi Mamina
Benetan egun samina
Goiko zeruak gorde dezala luzaro neure anima.

Esanen dizut egia
Hau ez da usategia
Erroi artean izan nintzaden benetan ausartegia.

Itsas aldean izarra
Hari begira lizarra
Euskera salbo ikusi arte ez dut kenduko bizarra.

Kantatu zuen oilarrak
Argitzen dira belarrak
Agera gure martiriari motztu zizkaten bularrak.

Bularrak motztu zizkaten eta Euskalerrriak diotsa
Solomo luze dultzerik gabe eman zaidazu bihotza.

Eman zaidazu bihotza eta ken berriz nahigabeak
Esan noiz garen izanen gure etorkizunen jabeak.

Kristo eta Lenin.

Hea
noiz demonio
adiskidetzen diren
Kristo
eta
Lenin,
hea
noiz demonio
deskomekatzen duten
kapital
alemana
eta
kapitol
amerikanoa,
baita ogitik ere
bizi baita
kristaua,
eta ez bakarrik
Aita Santuaren
hitzetatik.
Amen.

9.

PROFETA BATI (JURGI OTEITZARI AZALDU NAHIRIK).

.....
ezpaitdidate esan
nor den
bietatik
emazurzago.

Egia da Oteitzaren eskultura ez dudala
nik konprenitzen,
baina ni eskolarik gabeko gizon bat naiz,
eta hori ez da harritzekoa.
Baina Jurgi Oteitzak nire poesia konprenituko du,
dudarik gabe,
gauza errezagorik ez baitda inoiz
gizonaren eskutikan
atera.

Jurgi Oteitzaren eskultura konprenitzeko
bista luzea behar da,
baina nire poesia konprenitzeko
ez da behar
belarri zorrotzikan,
agian
harek listoentzat eskulpitzen zuelako,
eta nik
tontoentzat
eskribitzen
dudalako.

Nire poesia oso merkea da,
herriaren ahotik hartu nuen
debalde,
eta debalde ematen diot
herriaren belarriari.

Orain Jurgi Oteitza
ez dakit nun
egonen den.

Ni hemen nago,
Basurtun;
gaur kontuak atera ditut
eta etxera bihurturik ikusten dut
oraindik
oraindik
telebista bat erosteko
ez dudala
aski
irabazten.

Bista laburra dut, eta nire sudurraren aurrean dagoena
ikusten dut
bakarrik.

Zer egin behar dudan

inork esan dizaidan
nahi nuke.
Hainbeste atetan jo nuen nire
denborako egunetan,
hainbeste esku bilatu nuen adiskidetasun
bila,
hainbeste andrearen aurpegiei so egin nien
karino bila...
Baina orain ez dago bihurrerarik.
Jurgi Oteitzak ez du jadanik
eskulpitzen,
.....

10.

POESIA PARA AGUSTIN IBARROLA.

En Villa Arago.

Mira, César Vallejo, en pena y sombra,
mira y escucha lo que digo, y sigo
diciendo, amigo en sombra o sombreombra,
lo que digo a tu umbral, umbríamente.

Porque si bien cantaste de mi tierra,
de Durango, Guernica y de Bilbao,
qué bien cantaste, o casi bien cantaste,
cantando a la española, en español.

Con un canto que salga de tus labios,
bien rodado, limado o canteado,
me diera yo en los dientes, por cantar
tu tierra a cal y canto, o bien de canto.

Porque sucede, o dicen de ti, César
Vallejo, hispanamente apellidado,
que un buen nombre latino o bien cristiano,
cristiano hará a un buen hombre, o bien latino.

Porque ladinamente escuchas lo que
cretinamente hablando callo. César,
no de mármol romano, sí de barro
rojo quechúa, moldeado, Roja

tu sangre de hombre libre está; tu piel
quechúa roja está; tu convicción
también, mas no quechúa. Peruano.
Porque eres boliviano y monroviiano.

Negro africano luto te prendieron.
Yo cantaré a Vasconia guerniquesa.
Tú cantarás a América, la zamba.
Donde serán los hombres colorados.

*Homenaje de la Tierra al Hombre (el Señorío de Vizcaya
por José María Iparragirre).*

.....

la voz

de nuestro pueblo vasco encadenado,
EXIJO a todo el mundo, A TODO EL MUNDO,
en este día veintiséis de junio,
aquí, Gabriel Aresti, en Llodio, Alava,
EXIJO, digo: EXIJO, que se abra
una investigación que determine
cuáles fueron las causas verdaderas,
los motivos precisos, de la muerte
de Iparragirre, el hombre vasco bueno,
del hombre que la tierra de Vizcaya
homenajea por mi boca abierta
en estos 413 versos.

Desagravio ante las ruinas de Sabinetxe en Albia.

.....

quisiera estar hablando todo el día,
quisiera estar hablando todo el año,
para decir quién eres, quién has sido,
y que lo sepan todos, capitán,
Sabino Policarpo Arana y Goiri,
no enmudezca jamás la voz que el pueblo

me pusiera en los labios, por cantar
la ruinedad del gobernalle roto,
la mudedad de los castaños altos,
la solidez de piedra del palacio
y la antena (no cruz) del viejo templo...
Sabino Policarpo Arana y Goiri...
padre mío... me escuchas...? óyeme...!

Séptimo soneto rebelado.

Otro soneto más, sin estrambote,
tan estrambótico que hasta el acento
no va a caer en esa sexta sílaba
tan necesaria; tan estrambótico

que hasta la rima fuera ya indultada,
que hasta el endecasílabo fuera de trece
sílabas, de trece sílabas, o de catorce,
de las que fueran necesarias para

saber que el pueblo entiende que ya es libre,
este soneto, digo libre, digo
mi pueblo vasco encadenado, pobre

mi pueblo, rico pueblo que no tiene
un mal poeta que llevarse el canto
del labio silenciado.

Cuarta vez Nerea ante el futuro.

A tus hermanas diles tú, pequeña,
por qué razón no hay pan en casa, diles
que el pan se compra, pero no, ni abriles,
ni el honor de tu padre. Voz sedeña,

cantarines murmullos de la aceña,
explícales que existen, viven, miles
de hombres desesperadamente viles,
en quienes el dinero me despeña.

Mas día llegará, quizá mañana,
en que la libertad, moza gañana,
os cantará en vascuence con la sopa,

y el árbol de Guernica amanecido,
ese cadáver hoy desconocido,
se colmará de fruto hasta la copa.

11.

MAILU BATEKIN

Errege Godoak.

Zuri, Dallas,
emanen dizut arrazoia,
gaurko Gomorra,
Palmira berriztatua,
Samarkanda tristea,
Eldorado zikina,
zuri,
legerik gabeko hiria,
saloonetan unaiak,
hemen emagalduek dira oso
andre prestuak,
lapurrak Jainkoaren izena darama
ahoa,
sazerdoteak
(kristau, judu, mahometano),
merkataritzatik ateratzen ditu
korritu onak,
gizon prestuak kondentatzen dira
judiziorik gabeko heriotze batera,
ikusgarria da hemen
bidegabea,
hitz bitan,
lur honetatik
munduko beste edozeinera
ez dago
alde haundirik.

Profezi-liburu zahar batean irakurria.

Eta zu, Treberis,
benedikatua izanen zara,
munduko
hiri guztien
artean,
zure sabeletik jaioko
baita...

Hibai zabal.

Hibaiek
erabaki hartzen dute:
hemendik.
Eta handik
ez dira mugituko.
Edo handik
mugitzen dira
geldi,
eta noizean behin
hasarraturik,
azkar,
itsasora.
Ni,
itsaso bat banenduka,
nora noan
banenki,
hibaia
banintz...
Ai, ene tristea!
Nora eta nundik
noan
ez dakidana...!

Harrika hildako Mitxeleta.

Pausa pilinpan,
pinpilin pausa,
txola txoleta,
mari txoleta,
mauri txeleta,
zer bidegabe kometitu huen,

hik,
koloretako mitxeleta,
baldin,
jada jaiorik,
(baina nori eskatu hion jaiotzeko
baimenik?),
lore baten gainean...
pausa...
bi pausa...
pausatu...
ba...
hin...?
tzen...?
Nola jakinen huen
lore hura
konkretuan landaturik
zegoela?
Uia Apia,
Zugarramurdi,
Dachau,
Gernika.
Ai, ene fede apurraren,
706.755 egunekin
jaioa,
eta
10,646 egun geroago
bir
hila!
Kripto ta kripto,
ni,
kristograma!

12.

EUSKAL HARRIA

Hiru urte luze.

Hiru urte luze.

Eta zu gabe

Bilbao

asko tristatu da.
Saguxarren hegaldaketa eten-gabekoak
gertatu dira
kale artean eta
plazarik plaza;
altzipresa
iduri du
Don Diegok;
gure errekek ere
isilean negar egiteko kurajea
eduki du
behingotz.
Lau uda motz
eta hiru negu luze
orritu ondoren,
Bilbaok
(sobera poztu gabe,
baina tristura bat
utzirik),
esan behar dizu,
la
gu
na
AG
OS
TI
la
gu
na

nola
kantoiak baso-erdi bat
eskeintzen duten,
Jardin txikerrak begitartea
irritzen duen,
Tutuluk hodei artean
irrintzi bat
botatzen duen,
berriz ere hasteko ordua dela
konprenitu
baitute.

Bihotz-Begiak.

(Bi partetan partitua eta berezia.)

Nola eskribatuko dut
zure etxearen izena,
nola konponduko nuke
geroko utzi zenuen partea,
bigarren liburua?
Geroko esperantzan bizi gara,
baina hor nunbait esana dut
esperantzak
ez duela merezi.

Erretore zaharra,
zuk,
sorginekin nahasi horrek,
Erregerekin eta Aita Santurekin egonok,
egiazko fede eta legearen aldezkariok,
idatzle finok,
iturriari buru berri bat edeki zenion.

Begi bat utzi zenuen
Gorbeia mendiaren gainean
eta bihotza
nire barnean.

Gizonari geldi-arazitzeke bersoa.

Karrika okerrok korritu nituen
oparo,
luzaro,
emaro;
hemen urratu ziraden
nire zapatak eta
nire ametsak ere;
hemen apurtu ziraden
nire frakak eta
nire ilusioak ere.
Bilbao honetan,
Basurtutik Atxurira,
ni ere
izan nintzen behin,
orain urte asko,

herria,
eta orain konturatu behar izan
naiz ni...

Orain plaza batean haur batzuk
erderaz kantatzen
ikusi ditudala:

En un barranco de lobos
Hay una fuente que mana
Sangre de los españoles
Que murieron por España.

Hemen,
askotan esan dut,
ez dago herri bat;
hau da
herri baten kontra
alzatu eta zabaldurikako
hiria.

Hemen,
hainbeste ustelkeria,
hainbeste bizio likits,
hain merke saldutako izerdia,
negarra eta gosea,
baina hemen ere
haurtxo batzuren kantak,
dantzak,
koplak.

Ni me lavo ni me peino
Ni me pongo la mantilla
Hasta que venga mi novio
De la guerra de Melilla.

Tafernak utz,
kanpo-fobailak utz,
gizonak;
zinemak utz,
nobedadeak utz,
andreak.

Geldi bedi zuen urratsa
kalearen erdian,
hemen aurkitzen da
Bladi Oterok eskatu zuen bersoa,
kalearen erdian
gizonari geldi-arazitzeko

bersoa,
eta gainera,
alegere,
pobre,
Bilbaoko plaza batean
kantatzen,
dantzatzen,
koplatzen
duten
haur batzuren
ezpain freskoetan,
oraindik nagusitu ez den
herri baten
ahoa.

Melilla ya no es Melilla
Melilla es un matadero
Donde matan a los hombres
Como si fueran corderos.

Haurrak hurbil
bekizkigu,
oraindik ez baita akabatu
gizontzeko
(andretzeko)
garaia.

In memoriam.

Zezenaren adar hamorratuak
hildako
poetak,
arbola sustraitik
atereak,
lore
orrituak,
galburu
garanduak,
aberri
hezurtuak,
Frederiko,
Mikel,
Eztebe,
nik orain

diot

balioago duela poetarik tristeenak,
Donibane

monsieur le poète humil batek,

Mariaren alaba

edo

Josepe, Joane eta Jakoberen

seme guztiek

baino.

Mungia

ez da tristetzen.

Granada ez zen

enteratu.

Alicantek

beste bat

negarreztatzen du

urtero.

Maiatzeko lore

iharrak:

Frederiko.

Juan de Yepes langileen artean:

Mikel.

Lau haize:

Eztebe.

Zuengatik

orduoro

gordetzen dut minitu baten

isil

aldia,

niri tokatzen zaidan egunaren

zai.

Ai!

Bai.

Espainiako Poeta.

Antón,

Antón o más,

Antón no más,

Antonomás

Machado.

Espainia da

sabel izugarri bat,
doloretan,
odoletan,
hilori triste batez
erditzen
dena.
Zu,
aita,
zu,
Antonomas
Machado,
eta zure
hilori
emazurza:
Herriaren izenean
noiz barkatuko dizuet

Bizi-buruko testamentua (Azken bersoa).

Kansazioaren aitzakiarekin
nire gradotik
dimisioa presentatzen
dudalarik,
beste enplego
zoriontsuago bat
onartuko
nuke.

Firmatzen dut:

Gabriel ARESTI SEGUROLA.

OHARRAK:

1. Gabriel Arestik *Bere poesien antologia laburra*, bere emazte Melitxuri dedikatzen dio. *Euskal Harria* deritzan poesi liburuko eskaintza ber bera da, ikus *Obra guztiak*-ren II. tomoan 12. orrialdea.
2. *Sagar zimelak* bildumatik hirugarren sonettoa (Hamalauduna eta ez Amolandun, *Obra guztiak* bildumaren lehen tomoko 114. orrialdean agertzen den bezala).
3. «Hariztia», *Maldan behera*-koa da, izenburu berdinez agertzen direnatarik lehen bertsoa. Ikus *Obra guztiak*, I, 186 orrialdea.
4. «Lizardia», *Maldan behera*-koa hau ere, izenburu berdineko lehen bertsoa. Ikus *Ob. guzt.*, I, 208.
5. «Iratze ederra», *Madan behera*-ko «Iratze ederra»-ren azken bertsoa da. Ikus *Ob. guzt.*, I, 228.
6. «Lore mendia», *Maldan behera*-koan azken bertsoa. Ikus *Ob. guzt.*, I, 238.
7. «Herri bitarte», *Maldan behera*-koaren izenburu bera du, baina bertso hori ezta agertzen *Ob. guzt.* bilduman, bai ordea lehen argitalpenean. Ikus *Euskera*, V, 1960, 212 orrialdea eta han agertuko zaigu «Herri bitarte» deritzan partearen azken bertsozat; beraz, *Obra guztiak* bildumaren beste huts egite bat da.
8. «Partiera», *Maldan behera*-ko izenburu berdina duenaren bigarren bertsoa da. Ikus *Ob. guzt.*, I, 266.
9. «Judizioa», *Maldan behera*-koaren hirugarren bertsoa. Ikus *Ob. guzt.*, I, 284.
10. «Mendekantza», *Maldan behera*-koaren azken bertsoa. Ikus *Ob. guzt.*, I, 308.
11. «Ditxaren bitartez», *Maldan behera*-koaren azken bertsoa hau ere. Ikus *Ob. guzt.*, I, 328.
12. «Primera vez en castellano» (poesía para la sombra de un camello) deritzan saileko «Cuerpo del hombre» eta «Sobre la superficie de las aguas» izenekoen bi zati dira. Ez dakit lehenago inon argitaratuak diren. Arestik, bere poesiagintzako aldi baten gaztelaraz idazteari eman zion eta beretarik zenbait gero euskaratu zituen; hala dira *Euskal Harria*-ko batzu.
13. «Herriarekin inkontru» - I. «Kopla gisa ero batzuk» 3 zenbakiz agertzen dena *Maldan behera*-koa da, «Sendan eginiko gogoeta eroak» deritzan atalaren hirugarren bertsoa da.
13. zenbakia daramana, *Maldan beherako* «Estratan eginiko gogoeta eroak» sailaren seigarren bertsoa da. Ikus *Euskera*, V, 1960, 199 orr.
22. zenbakiduna *Maldan beherako* «Maldan gora eginiko gogoeta eroak» delako sailaren lehen bertsoa eta 30. zenbakiduna sail bereko bederatzigarrena. Ikus *Euskera*, V, 1960, 232 eta 233 orr.

14. «Euskal komedia» izenburuz *Ob. guzt.* bilduman jasotzen direnean ez dira agertzen Antolojia labor hontakoak, ezta ere *Harrizko herri hau* deritzan liburuan. Behar bada aldizkariren baten argitaratuak izan daitezke, baina ezin da zihurtatu azterketa sakonago bat egin gabe.
15. «Euskal trajedia» izenburudun hauek *Ob. guzt.* bildumako I tomoaren 368-384 orrialdeetan datoz, baina ez dira era berdinean agertzen.
16. «Bizkaitarra», *Ob. guzt.*, I, 119. orr. lehen bertsoa.
17. «Hitz eta mintz», B): «Artxandari begira», *Ob. guzt.*, II, 280.
18. J): «Enzun nahi didanari...», *Harri eta Herri*-koa da eta ikus *Ob. guzt.*, I, 454 orr.
19. L): «Nire izena» ere *Harri eta Herri*-koa, baina ikus *Ob. guzt.*, I, 458 orr.
20. «Astepeko sekretarioaren bertsoak» ere *Harri eta Herri*-koak dira eta ikus *Ob. guzt.*, I, 592 eta 595 orr.
21. «Zaharrak», «Astepeko...» horren jarraipenezkoak, ikus *Ob. guzt.*, I, 616 eta 617 orr.
22. «Ezkutu edo dukat banatan saltzeko bertsoak» titulazten dituenak argitarara gabeak dira. Era hortako bertsoak *Euskal Harria*-ren azken partean argitaratu zituen, 1967an, gero *Ob. guzt.* bilduman jasotzen direnak. Ikus II. tomoaren 144-153 orrialdeetan.
23. «Aitaren etxea». Hain arrakasta handia izan zuten bertso libre hauek *Harri eta Herri* deritzan ilburuan argitaratu zituen, 1964an, 1969an birargitaratua eta gero *Ob. guzt.* bilduman I tomoaren 466-467 orrialdeetan.
24. «Trikitiatzko koplak» ere obra berean argitaratu ziren, orain zatiak baizik ez dira. Ikus *Ob. guzt.*, I, 472 orr.
25. «Egia bat», *Harri eta Herri*-koa, ikus *Ob. guzt.*, I, 492 orr.
26. «Errondan ibiltzeko koplak». *Ob. guzt.*, I, 504-505 orr.
27. «Kristo eta Lenin» izenburuzkoen bigarren bertsoa da; ikus *Ob. guzt.* II, 274-276 orr.
28. «Profeta bati». Hemen ere zatiak baizik ez dira jasotzen. Ikus *Ob. guzt.*, I, 518-566 orr.
29. «Poesía para Agustín Ibarrola. En Villa Arago». Itxura denez, inon argitarara gabeak dira poesi hauek garaiko zentsurak jartzen zituen eragozpenagatik.
30. «Homenaje de la Tierra al Hombre». Iparragirrei eskainitako hauek, bertso hontan ikustez denez, 413 zerrenda osatzen dituzte. Behar bada, hau bezala, gaztelera idatziak daude, baina inon argitaratu gabeak dira. Non gordetzen diren ez dakigu.
31. «Desagravio ante las ruinas de Sabinetxe en Albia». Hauek ere erdaraz eta inon argitaragabeak dira.

32. «Séptimo soneto rebelado». Hau ere, itxura denez, inon argitaratu ga-bea da.
33. «Cuarta vez Nere ante el futuro». *Euskal Harria*-ren 149. orrialdean dator euskarazkoaren itzulpen bezala. Baita ere, ikus *Ob. guzt.*, II, 134-135 orr.
34. «Errege Godoak», *Euskal Harria* deritzan liburukoa da eta *Ob. guzt.* delakoaren II tomoko 98-99 orrialdeetan dator. *Mailu batekin*, Antolojia laburrerako kapitulu izena baizik ezta.
35. «Profezi-liburu zahar batean irakurria». Ikus *Ob. guzt.*, II, 94 orr.
36. «Ibai zabal». Ikus *Ob. guzt.*, II, 86 orr.
37. «Harrika hildako mitxeleta». *Ob. guzt.*, II, 248 orr.
38. «Hiru urte luze». *Ob. guzt.*, II, 230-232 orr.
39. «Bihotz begiak». *Ob. guzt.*, II, 42 orr. Hemen, egileak berak euskara batuaren grafiaz jarria da eta ez *Euskal-Harria*-rako asmatu zuen hartan.
40. «Gizonari geldi-arazitzeko bersoa». *Ob. guzt.*, II, 204-208 orr. Blas de Oterok inoiz agertu zuen eritziarekin G. Aresti oso kezkatu zegoen eta kalean kantatu ahal ziren bertsoez gainera, edozein entzuleri zirrara eragitekoak egin nahi zituen.
41. «In memoriam». *Ob. guzt.*, II, 196 orr.
42. «Espainiako poeta». *Ob. guzt.*, II, 192 orr.
43. «Bizi-buruko» testamentua (Azken bersoa).

J. S. M.